

Costers de la Segarra

La unitat de paisatge costers de la Segarra està inclosa en el catàleg de paisatge de les Terres de Lleida, elaborat per l'Observatori del Paisatge i publicat per la Generalitat de Catalunya l'any 2010. Pertany a la comarca de la Segarra, tot i que la part més occidental s'endinsa a la comarca de l'Urgell. Analitzem els trets que li donen valor i personalitat.

Reportatge d'El Temps

El paisatge dels costers de la Segarra és adust i està dominat pels conreus herbacis de secà, sobretot el blat i ordi. El territori permet posicions topogràfiques variades a l'observador perquè la visió dels paisatges és oberta o tancada segons el lloc des d'on es miri. L'alternança de textures vegetals fines i granulades en harmonia amb la suau topografia genera patrons molt atractius, de línies corbes, que creen condicions sensorials que transmeten calma, equilibri i ordre.

El poblament actual és força fragmentat i hi ha molts nuclis habitats dispersos. És predominant el poble castral, on l'assentament s'organitza al voltant del castell. Algunes poblacions es troben alineades resseguint els cursos fluvials que discorren per la unitat, i la majoria són de tipologia rural. Els nuclis més importants de la unitat és la ciutat de Cervera, que creix en un turó i és la capital de la comarca de la Segarra.

Evolució històrica

Els jaciments arqueològics de Sant Antolí i Sant Guim han aportat restes aïllades que, segons els historiadors, permeten situar els inicis del poblament de la unitat abans del període del bronze. D'època

ibèrica hi ha força poblats, generalment situats a llocs enlairats i fàcils de defensar. Les principals restes es localitzen a Sant Pere Gros, a tocar de Cervera. Alguns historiadors atribueixen a aquest període l'establiment de camins veïnals entre els principals nuclis habitats. Aquests poblats ibèrics deuen formar part de l'àrea d'influència dels lacetans. Finalment, la romanització no ha deixat gaire restes en aquesta àrea, per bé que certament hi devia haver vil·les romanes properes als principals rius que creuen el territori.

A l'època medieval aquest territori es va convertir en una zona fronterera entre cristians i sarraïns, de caràcter molt inestable. Les torres de guaita, els castells i els masos fortificats constitueixen el paisatge des d'aleshores. A partir del segle XI es va iniciar el repoblament d'aquestes terres per part dels cristians, a fi de defensar el territori conquerit de noves incursions sarraïnes. Les terres segarrenques foren les primeres de les Terres de Lleida arrabassades als musulmans, amb la conquesta de Cervera i Guissona vers el 1025. Els diferents llocs que s'anaven repoblant ho feien sobre la base d'un castell amb les cases aplegades i un seguit de muralles al voltant. El paisatge agrari també va canviar: moltes de les terres que eren ermes van passar a

contenir els conreus bàsics que van perdurar durant els segles posteriors, com el blat, la civada, l'ordi, la vinya, l'olivera i l'ametller.

Hernando Colom, fill de Cristòfor Colom, a primers del segle XVI, quan es refereix a aquesta terra, descriu arbres i plantacions de vinyes i ametllers. El segle XVIII va ser un període molt important per a Cervera, perquè Felip va concedir privilegis a la ciutat i hi va crear una universitat. A la fi del segle XVIII, Francisco de Zamora va descriure aquesta àrea com mosaic de cultius i carrasques.

Probablement la crisi de la fil·loxera va marcar un canvi important en el paisatge agrícola: la vinya havia pres molta embranzida el segle XIX i la plaga en va provocar pràcticament la desaparició. L'espai de la vinya va ser ocupat aleshores per oliveres. D'altra banda, l'altiplà segarrenc ha estat tradicionalment país de carrerades, és a dir, de pas de grans ramats de les pastures d'hivern al Pirineu a les d'estiu al Penedès i al Camp de Tarragona. Aquesta ramaderia transhumant, que es combinava localment amb una cabana ramadera per a l'autoconsum, ha estat substituïda els darrers cinquanta anys per la proliferació de granges de cicle tancat o de ramaderia integrada. Actualment, malgrat que moltes explotacions segueixen conreant, la seva principal font de riquesa és

SABIES QUE...

HI HA PAISATGES QUE GUANYEN LA LOTERIA

El finançament d'eines i de projectes d'ordenació i gestió del paisatge és un factor condicionant que obliga a plantejar diferents alternatives de finançament. Una fórmula original que permet dur a terme projectes de paisatge concrets en l'àmbit local és la que destina un petit percentatge de la loteria nacional a aquesta finalitat, tal com passa amb l'Heritage Lottery Fund del Regne Unit o amb la Loteria Nacional neerlandesa.

OBSERVATORI DEL PAISATGE

l'activitat ramadera. Les granges i la tipologia dels assentaments han canviat molt el paisatge en els darrers decennis, i també han fet variar la imatge tradicional del territori.

El paisatge, avui

L'activitat agrària estructura i defineix el caràcter d'aquest paisatge. Els conreus

herbacis de secà n'ocupen el 76%. Les diferents menes de parcel·lació constitueixen patrons característics, entre els quals es poden subratllar els de fons de vall –parcel·les de bancals que segueixen la part profunda dels barrancs– i les planes elevades, amb parcel·les més àmplies. Les bosquines i els prats, els fruiters de secà i les pinedes, interca-

lades en aquesta matriu, aporten elements verticals que afegeixen valor al paisatge.

Pel que fa a la dinàmica urbana, és important notar l'expansió recent de Cervera associada a la construcció de l'A-2 i l'eix Transversal. A més, el planejament vigent preveu la possibilitat de crear nou sòl urbanitzable, especialment sòl industrial. D'altra banda, la majoria dels pobles rurals pateixen un desdoblament que beneficia i accentua la concentració de població a Cervera. Cal destacar, però, que el planejament vigent en nuclis concrets, com ara Sant Guim de Freixenet, preveu la possibilitat de desenvolupar nous creixements residencials importants.

També cal prendre en consideració la incidència en el paisatge de la instal·lació d'activitats i infraestructures en punts amb una elevada fragilitat visual, que van, des de carenes amb una exposició elevada –sobretot al sud, on hi ha les cotes més elevades i, per tant, la fragilitat és màxima– fins a les valls, totes força exposades.

L'Heritage Lottery Fund, creat l'any 1994, dona una part dels diners recaptats a través de la Loteria Nacional a projectes específics innovadors relacionats amb la conservació i la gestió del patrimoni britànic, com ara el paisatge. L'any 2013, per exemple, aquest fons va ajudar a finançar un programa per ajudar les comunitats locals a millorar el paisatge històric construït en àrees de conservació.

També va finançar un programa destinat a l'elaboració de plans liderats per partenariats entre agents locals, regionals i nacionals, amb l'objectiu de conservar i gestionar àrees

amb un paisatge distintiu i amb caràcter propi.

A Holanda, el paper de fundacions i societats per la conservació del paisatge ha estat i continua essent clau per al desenvolupament de les polítiques de paisatge, tant a escala regional com local. Aquestes organitzacions, que vehiculen la majoria dels projectes i instruments per a la conservació i millora del paisatge a totes les escales d'intervenció, es financen per mitjà de convocatòries de subvenció de l'Estat, però també reben una aportació important procedent de la recaptació de la Loteria Nacional del Codi Postal.

RAFAEL LÓPEZ-MONNÉ

Cabana, ametllers i camps de cereals a la rodalia de Cervera. Població de les Oluges, assentada en un coster.

→ Els valors

El paisatge dels costers de la Segarra disposa d'alguns espais protegits. A l'oest hi ha part de l'espai Granyena, declarat zona d'especial protecció per a les aus inclosa a la xarxa Natura 2000. Al seu torn, al nord hi ha una petita part de l'espai valls del Sió-Llobregós, declarat ZEPA (zona d'especial protecció per a les aus) i LIC (lloc d'interès comunitari).

Com a valor natural també és important el lledoner del Castellnou d'Oluges, classificat com a arbre d'interès comarcal i local, i els jaciments de plantes fòssils de la Segarra, que estan inclosos en l'Inventari d'espais d'interès geològic a Catalunya.

Els valors històrics en aquest paisatge són molt destacables. Al sud les construccions de pedra seca adquireixen una especial rellevància i donen una marcada identitat al territori i paisatgísticament tenen molt valor. En el futur, el canvi d'usos de secà a regadiu i els processos de concentració parcel·lària poden contribuir a fer desaparèixer part d'aquest patrimoni.

En aquest paisatge també té molt d'interès històric la ciutat de Cervera,

la més poblada de la unitat. La primitiva estructura urbana es desenvolupa a redós del castell, i ja al segle XII presenta una estructura consolidada. Devia ser una vila closa, on les parets exteriors de les cases, amb molt poques obertures, servien de muralla per a la població. Un exemple d'aquesta morfologia és l'anomenat carreró de les Bruixes, que té molt de renom. Josep Pla, a la seva obra *Tres guies*, fa una descripció de la ciutat de Cervera: "Vista des de l'exterior, sobretot venint de Barcelona, la ciutat presenta un perfil inoblidable, té una base geogràfica que li encomana una personalitat molt característica. Fou construïda sobre un talús allargat, de perfil prominent, el qual és trencat, en un moment determinat, per una entalladura profunda, al fons de la qual discorre un petit corrent d'aigua [...]. La línia senyera del talús llargarut és molt uniforme, sense talls sobtats [...], de manera que l'edificació que s'hi aixeca té, en certa manera, una cornisa acabada en una espècie de dentadura perfecta. Aquesta cornisa suaument motllurada s'acaba gairebé en el punt on es produeix el tall, a l'airosa forma vertical de la torre de Santa Maria.

L'efecte és sorprenent, una mica teatral, magnífic".

L'església que esmenta Pla, Santa Maria, és un dels edificis més importants de l'arquitectura gòtica de Catalunya. També en parla l'editor i escriptor Joaquim Casas en un text que enquadra la perspectiva de la comarca des de l'alçada del campanar d'aquesta església, destacant la manca d'aigua, l'aspror i la duresa del paisatge, en contraposició als regadius de l'Urgell: "Un dels paisatges més austers de Catalunya és el que es domina des de les altures del campanar gòtic de Santa Maria de Cervera. Els territoris de secà de la Segarra —tan distints dels lluminosos llençols agraris de l'Urgell veí— són esventats, severs, no massa rics en tonalitats vegetals. Els verds dels seus boscos —arbres de molta arrel— tenen un punt gris".

Cervera és el principal cap visible d'aquesta unitat però també un exemple d'una estructura d'assentaments encimbellats propi d'aquestes terres, emplaçats segons una relació orgànica amb el territori, tal com descriu Pau Vila a la seva obra *Visions geogràfiques de Catalunya*:

EL MIRADOR

MONTFALCÓ MURALLAT

El poble de Montfalcó Murallat és un bon mirador del sector nord dels costers de la Segarra. S'hi poden observar les parcel·les allargassades dels conreus de cereal, el pas de l'autovia A-2 i petits pobles com les Oluges, situat al vessant d'una de les petites serres que formen el relleu ondulat d'aquest paisatge.

OBSERVATORI DEL PAISATGE

“La uniformitat topogràfica de la Segarra ha caracteritzat així mateix el poblament. La inseguretats dels temps medievals obligava a atalaiar constantment els horitzons [...]. Calia aprofitar els caps en avançada dels tossals i els turons testimonials de les carenes per aixecar-hi la torre de guaita, cèl·lula inicial del futur castell. Al seu redós, de cara al sol, el caseriu s'esglaiava vers el fons de la vall acostant-se a la fonteta i a les terres regables [...]. Altrament, la davallada dels pobles pels vessants els resguarda del cerç que porta les fredorades hiverniques. Però tampoc no s'arrisquen a baixar massa perquè a l'hivern la boira entra per les valls i s'hi ajaça”.

Els castells i les torres de guaita són un dels elements que dota de personalitat els costers de la Segarra. Paisatgísticament, aquestes construccions tenen una bellesa important i estan situades en turons que són visibles des de molts punts del territori.

També convé tenir en compte que el tradicional camí de Sant Jaume travessa aquesta àrea (Pallerols, Sant Antolí i Sant Pere, entre d'altres) i està ben marcat amb petxines al llarg del recorregut.

Lligat i arrelat amb aquest paisatge, cal destacar la Fira de Sant Isidre de Cervera, on s'exposa material i maquinària agrícola, al maig; la Fira de l'Ou i productes artesanals de Sant Guim de Freixenet, i l'Aquelarre de Cervera, festa popular de gran tradició.

D'altra banda, en aquest paisatge hi apareix un tipus de patró agroforestal de fons de valls molt característic. Es tracta d'una estructura morfològica lineal, amb una vall principal que funciona com a espina dorsal d'un seguit d'altres petites valls que s'expandeixen en forma de fractal. Aquest patró conté una seqüència d'usos de sòl que varia segons els pendents i la qualitat del sòl: als punts més baixos, al fons de la vall, se situen els usos agrícoles, sempre conreus herbacis de secà; més amunt, als vessants, encara s'hi poden percebre les terrasses de cultius ara abandonades i colonitzades per vegetació, i, finalment, a les cotes més altes, els protagonistes són les masses lineals de pinedes. Aquest patró agroforestal es pot localitzar a la vall del Sió, però també a les valls d'Ondara i del Cercavins. Al Sió les pinedes hi apareixen acompanyades de rouredes, mentre que a la

vall d'Ondara les pinedes són substituïdes per garrigues de coscoll. Pel que fa a la conca del Cercavins, als fons de vall en lloc de camps d'herbacis hi ha vinyes, i a les terrasses, en els primers pendents accentuats, els primers fruiters de secà, majoritàriament oliveres i ametllers, sobretot a la zona de Montornès de Segarra.

Pel que fa al seu ritme estacional, el paisatge dels costers de la Segarra està condicionat pels canvis de color i forma que se succeeixen al llarg de l'any, en especial als conreus herbacis. A la primavera, coincidint amb la puixança i creixement dels cereals, les terres apareixen verdes; estan daurades al començament d'estiu i, durant la resta de l'any, es veuen cendroses i brunes. Aquests canvis de coloració dels camps sovint contrasten amb la imatge més persistent de les pinedes o de determinades brolles i bardisses que mantenen la verdor tot al llarg de l'any, pinedes de pi blanc amb sotabosc de brolles calcícoles i rouredes de roure de fulla petita. ●

La sèrie Paisatges de Catalunya es fa amb la col·laboració de l'Observatori del Paisatge i del Departament de Territori i Sostenibilitat

<http://www.catpaisatge.net/cat/catalegs.php>

 Observatori del Paisatge

 Generalitat de Catalunya